

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Географічний факультет
Кафедра фізичної географії, геоморфології та палеогеографії

РОЛЬ ТОПОНІМІКИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ
(на прикладі Чернівецького району)

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

Студентка 4 курсу, 403 групи
Спеціальності 014.07 Середня освіта
(Географія)

Волох Олеся

Керівник:

кандидат географічних наук,
асистент кафедри фізичної географії,
геоморфології та палеогеографії

Добинда Ірина Петрівна

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № 54

від « » червня 2025 р.

Зав. кафедрою _____ **проф. Рідуш Б.Т.**

Чернівці 2025

АНОТАЦІЯ

Волох О.В.

«Роль топоніміки в шкільній географії (на прикладі Чернівецького району)» кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра із спеціальності 014.07 «Середня освіта. Географія». Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2025.

Об'єктом дослідження виступають топоніми, власні назви географічних об'єктів, розташовані на території Чернівецького району. У роботі проаналізовано теоритичні засади топоніміки як науки, використання топонімічних матеріалів у шкільній освіті. Досліджено ойконіми, хороніми, гідроніми та ороніми Чернівецького району.

Запропоновано та представлено автором власні розробки використання топонімічного матеріалу у закладах загальної середньої освіти. Практичне застосування топонімів у шкільний та позаурочний час: екскурсії, ігри, вікторини, інтерактивне створення карт та кросворд.

Ключові слова: топоніміка, топоніми, ойконіми, хороніми, гідроніми, ороніми, освіта, Чернівецький район.

ANNOTATION

Volokh O.V.

«The role of toponymy in school geography (on the example of Chernivtsi district)» qualification work for obtaining a bachelor's degree in the specialty 014.07 «Secondary education. Geography». Chernivtsi: Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, 2025.

The object of the study is toponyms, proper names of geographical objects located in the territory of Chernivtsi district. The work analyzes the theoretical foundations of toponymy as a science, the use of toponymic materials in school education. Oikonyms, horonyms, hydronyms and oronyms of Chernivtsi district are studied.

The author proposes and presents his own developments in the use of toponymic material in secondary education institutions. Practical use of toponyms in school and after-school hours. Excursions, games, quizzes, interactive creation of maps and crosswords.

Keywords: toponymy, toponyms, oikonyms, horonyms, hydronyms, oronyms, education, Chernivtsi district.

Кваліфікаційна робота ОР «Бакалавр» містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____Олеся **Волох**

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОПОНІМІКИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ.....	7
1.1 Поняття та значення топоніміки в географічній науці.....	7
1.2 Використання топонімічного матеріалу у шкільному курсі географії.....	13
1.3 Методика досліджень топонімів.....	19
Висновки до розділу 1.....	21
РОЗДІЛ 2.ТОПОНІМІКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО РАЙОНУ.....	23
2.1 Ойконіми Чернівецького району.....	23
2.2 Хороніми Чернівецького району.....	30
2.3 Гідроніми Чернівецького району.....	32
2.4 Ороніми Чернівецького району.....	35
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОНІМІКИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ.....	37
3.1. Топоніміка у позакласній та краєзнавчій роботі з учнями (на прикладі екскурсії Великокучурівською громадою).....	37
3.2 Використання топонімічного матеріалу на уроках географії.....	40
Висновки до розділу 3.....	52
ВИСНОВКИ.....	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	56

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах в час посилення інтересу до національної спадщини, формування історичної свідомості та розвитку краєзнавства особливої ваги набувають дослідження топонімів, як невід'ємної частини. Топоніми, будучи не лише назвами географічних об'єктів, містять важливу інформацію про історичне минуле, природно-географічні особливості, міграційні процеси, господарську діяльність людини.

Актуальність зумовлена зростанням зацікавленості у вивченні, осмисленні походженням назв. Топоніми мають не лише прикладне значення, а й потужний потенціал як джерело пізнання рідного краю. Дослідження власних назв конкретних регіонів або районів, сприяє поглибленню знань про його процеси. Вивчення назв поселень, водних об'єктів, рельєфу позитивно впливають на розвиток знань учнів. А також активізує їхню пізнавальну діяльність. В сьогоденні є потреба у збереженні спадщини та формування ідентичності в умовах сучасних трансформацій. Зокрема, топонімія Чернівецького району є унікальним джерелом знань про багатокультурне минуле краю, який протягом століть перебував під впливом різних етносів, мов і культур.

У сучасному освітньому просторі важливою складовою формування цілісного уявлення учні про навколишній світ є поєднання різних галузей науки, топоніми можуть ефективно інтегруватися в курс шкільної географії задля цієї місії. Вивчення географічних назв у процесі викладання географії не лише збагачує предмет реальними прикладами, а й сприяє формуванню в учнів краєзнавчої компетентності, критичного мислення та історичної свідомості.

Топоніми є відображенням культурної спадщини та історичних подій, які формували ландшафти. Вивчення топоніміки допомагає учням зрозуміти, які аспекти культури та історії сформували їх місцевість.

Назви місць можуть вказувати на природні умови, географічні особливості та рельєф регіону. Вивчення топоніміки допомагає учням зрозуміти взаємозв'язок між назвами місць і їх географічними характеристиками.

Знання топоніміки сприяє підвищенню географічної освіченості учнів та допомагає їм легше орієнтуватися на місцевості, розуміти картування та географічні дослідження.

Об'єктом дослідження в даній роботі виступають топоніми Чернівецького району.

Предметом виступає використання топонімічного матеріалу Чернівецького району як засобу формування географічних знань та розвитку пізнавального інтересу учнів.

Метою даного дослідження є характеристика топонімів Чернівецького району та обґрунтування педагогічної цінності і навчально-виховний потенціалу топоніміки загалом та топонімів Чернівецького району, зокрема, у шкільному курсі географії.

Для досягнення поставленої мети слід виконати наступні **завдання**:

1. Дослідити теоретичні засади топоніміки як науки;
2. З'ясувати роль топонімів в шкільній географії;
3. Розкрити особливості та походження топонімів Чернівецького району та класифікувати їх за походженням;
4. Визначити можливості застосування топоніміки у курсі шкільної географії, включаючи урочну діяльність та позакласну роботу.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОПОНІМІКИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

1.1. Поняття та значення топоніміки в географічній науці

Топоніміка (від грец. Τόπος – місце і грец. ὄνομα (ονομα) – ім'я, назва) – це наука, що займається вивченням географічних назв, зокрема їх походження, смислове значення, історичний розвиток, сучасне функціонування, особливості написання та вимову [3]. Низка науковців висвітлюють своє розуміння топоніміки, в той же час доповнюючи визначення один одного:

1) В. Лучик – «топоніміка, це розділ ономастики, який вивчає топоніми, що об'єднують власні назви географічних об'єктів» [10];

2) А. Мезенко – «це розділ ономастики, наука про процеси розвитку географічних назв з часу зародження до наших днів, про ті основні зміни в їх системі, які виявляються на різних етапах формування» [4];

3) Г. Лабінська – «це галузь науки, що вивчає власні географічні назви, їхнє значення, походження та написання» [9];

4) О. Афанасьєв – «це галузь знань, яка займається вивченням походження, розвитку, сучасного стану, смислового значення географічних назв, дослідженням їх структури, моделей, системності, ареалів поширення та соціальних і природничих умов виникнення» [2].

Об'єктом дослідження топоніміки є не лише окремі географічні назви, але й утворені ними топонімічні територіальні системи (ТТС). Як зазначає О.А. Афанасьєв саме топоніми та їх системна організація становлять основну сферу наукового інтересу топоніміки.

Топонімічні територіальні системи (ТТС) – це сукупність географічних назв, що історично сформувалися в межах певної території під впливом етнічних, мовних і культурних чинників. Ці назви доволі відомі населенню, активно використовуються в усному та письмовому мовленні, є частиною навчальних програм середніх і вищих освітніх закладів, а також репрезентують топонімічну картину держави загалом [1].

Географічні назви пов'язані з географічними об'єктами, зазвичай точно їх описують, вони передають риси місцевості - як існуючі, так і ті, що бралися до уваги під час надання назви, тому з'ясування їх значення є важливим для географічної науки. Це наукова дисципліна, що перебуває на межі трьох наук і використовує відомості з трьох галузей знань: географії, історії та лінгвістики.

Топоніміка тісно пов'язана з рядом наукових дисциплін, зокрема з географією, мовознавством, історією, археологією, картографією, демографією, етнографією, політологією, народознавством, ботанікою, зоологією тощо. Водночас, зважаючи на мовну природу географічних назв, особливо тісними є її зв'язок з лінгвістичними науками: історичною лінгвістикою, ономастикою (наука про власні імена), етимологією (наукою вивчається походження слів), морфологією, семантикою, діалектологією та фонетикою [13]. Опрацювання топонімів пов'язане з вихованням у особистості патріотичних почуттів.

На даний етап, у період який ми проживаємо, топоніміка є дуже важливою, як ланка національного виховання. Адже наука досліджує походження географічних назв, їхню вимову, написання. Це стає першим кроком також до вивчення історії свого народу, умов життя та розвитку і ось тут велике значення мають дослідження географічних назв.

Національне виховання передбачає собою виховання молоді на культурному-історичному досвіді рідного народу, його традиції. Зокрема, В.О. Сухомлинський розробив концепцію національного самовизначення учнів, що реалізується у процесі навчання й виховання [15]. Законом України «Про географічні назви» зазначається, що «Встановлення назв географічних об'єктів, а також їх унормування, облік, реєстрація, використання та збереження має важливе значення для вирішення завдань національної безпеки, розвитку економіки, науки і освіти, державного будівництва, міжнародного співробітництва, а також у повсякденному житті громадян» [11].

Вивчення топоніміки дає підстави реконструювати міграційні процеси минулих епох, простежувати культурні та економічні зв'язки між різними етносами. Використання таких відомостей на уроках чи гуртках істотно підвищує зацікавленість учнів до географії, полегшує засвоєння навчального матеріалу й сприяє кращому запам'ятовуванню фактів. Сьогодні важко віднайти цінну інформацію про топоніми в книгах або працях науковців. Чернівеччина беззаперечно є цікавим регіоном для топонімічних досліджень, адже він здавна є строкатим з позиції національностей. В цьому дослідженні мова йтиметься саме про Чернівецький район.

Географічні назви безпосередньо пов'язані з об'єктами, які вони характеризують, відображаючи як сучасні, так і колишні природні та соціально-економічні особливості місцевості, коли називали той чи інший об'єкт, тому розкриття їхнього змісту особливо становить важливий інтерес для географії. Адже дає нам розуміння про природні особливості, зв'язки з іншими племенами або народами внаслідок різноманітних подій, або ж традиції досліджуваної території. Походження топонімів цікавить людей не тільки в даний період, зацікавленість в цьому тягнеться ще з давніх часів. Правильно розтлумачити топонім, забезпечує цінну інформацію про минуле свого краю, природні умови, господарську діяльність, етнічний склад населення, історичні події певного регіону.

Першочергове завдання, перед тим як досліджувати географічні назви району, це розібратись в класифікації топонімів. Класифікації географічних назв – є доволі дискусійною проблемою. Єдиної якоїсь універсальної, загальновизнаної класифікації топонімів позначення географічних об'єктів на сьогодні не існує, і чи в найближчому часі ми з вами її отримаємо малоімовірно, адже предмет вивчення топоніміки – топоніми – є різностороннім. Також бувають випадки коли сукупність назв зветься географічною номенклатурою, що з латинської перекладається саме як "перелік назв". Ми розглянемо класифікацію топонімів за Лабінською.

Отже, топонімічна номенклатура за Лабінською, в якій виділяються зокрема, такі основні групи: *ойконіми*, *хороніми*, *гідроніми*, *ороніми*. Назви населених місць отримали назву *ойконіми*; міст – астіоніми; внутріміських об'єктів – урбаноніми; назви вулиць – годоніми; площ – агороніми.

Позначення водойм називають *гідронімами*; океанів – океаноніми; морів – пелагоніми; топоніми озер – лімноніми; річок – потамоніми; назви боліт – гелоніми. Що до походження, то топоніми поділяють на сформовані в процесі природно-історичного розвитку і ті назви які створені свідомо.

Назви гір отримали назву *ороніми*; назви лісів називають дрімонімами; назви невеликих незаселених об'єктів – мікротопонімами; назви великих незаселених об'єктів – макротопонімами.

Назва територій (районів, адміністративних, історичних областей, країн) називають *хоронімами*. Що зазвичай поділяють на природні – це топоніми природно-ландшафтних областей та адміністративні – власні назви адміністративно-територіальних одиниць [9].

Важливо відмітити ще один вид географічних назв які походять від власних імен людей, які або заснували або прислужилися населенню-*антропотопоніми*. Географічні назви уособлюють природні умови, її рельєф, тваринний та рослинний світ та ін. Обирають за назву ту особливість яку виділили, зробили головною.

Якщо говорити про географічні назви України - це наслідок багатьох історичних періодів та подій української історії. Ми отримали доволі різноманітну систему топонімів багатьох епох. Топонімічна система, що має слов'янське підґрунтя, формувалась під впливом як внутрішніх мовних процесів, так і внаслідок тривалих контактів із топонімією європейського та азійського регіонів, у результаті чого склався багатий і різноманітний комплекс географічних назв. Також ми маємо багато запозиченого, знову ж таки через розташування України, особливо вплинуло те що, через Україну проходив шлях із Азії до Західної Європи. Але географічних назв іншомовного походження доволі мало збереглося до нашого часу, через зміну

суто на український лад. Основу яких становлять як загальні слова різного значення, так і різноманітні власні найменування.

На тему географічних назв України, варто згадати і умисне змінювання правдивої історії України, придушення національної свідомості українців, а також і присвоєння назв держави та втручання у її топонімію – і це не всі дії імперської політики щодо України впродовж п'яти століть. Багато власних назв було змінено через політичні ігри. Але бачимо і тенденцію, а особливо в сучасний час або повернення до старих або ж зміна назв на новий лад. Що точно можна назвати позитивними змінами.

Науковиця Н. Таранова виокремлює три основні етапи у розвитку української топонімії упродовж XX століття:

- 1) тривав до середини XX ст., відзначався переважанням регіональних досліджень, та недостатнім розвитком загальнотеоретичних засад;
- 2) охоплює 1950–1970 рр. XX ст. – спостерігається зростання наукового інтересу до топонімічних досліджень;
- 3) припадає на кінець XX–поч. XXI ст. – характеризується становлення топонімічних наукових шкіл, публікацією перших навчальних посібників, найбільш продуктивний період [13].

У контексті розвитку топонімічної науки в Україні важливо відзначити, одним із першим дослідником народної географічної термінології був академік Степан Рудницький. У 1908 році у Львові вийшла друком його праця «Начерк географічної термінології», яка започаткувала системне вивчення географічних назв. Вагомий внесок у розвиток топонімічних досліджень здійснив також Дмитро Багалій, який у 1918-1920 роках проаналізував значну кількість назв поселень, річок, урочищ та інших географічних об'єктів у своїх працях «Історія Слобідської України» (1918 р.); «Заселення Південної України і перші початки її культурного розвитку» (1920). Дослідженням топоніміки західноукраїнських земель активно проводили польські мовознавці: С. Грабець і З. Штібер, а також український

учений Я. Рудницький. Їхні наукові праці публікувалися у фахових наукових журналах в період 1930–1960 роках [9].

Починаючи з 1960-х років ХХ ст., в українських університетах зокрема, у Київському, Чернівецькому, Львівському, та Харківському - було започатковано викладання спеціальних курсів із топоніміки. У цей період спостерігалось активне впровадження нових методів топонімічного аналізу, створення численних топонімічних словників, а також поглиблене вивчення питань, пов'язаних з правописом. Важливим у розвитку вітчизняної топонімічної науки стало видання у 1979 році «Словник гідронімів України», який охопив понад 20 тисяч власних назв річок, струмків і потоків і майже 24 тисячі їх варіантів. До укладання словника долучилися провідні фахівці: Ірина Желізняк, Алла Корепанова, Лариса Масенко, Анатолій Непокупний, Василь Німчук, Євген Отін, Олексій Стрижак, Кирило Цілуйко. Це видання стало вагомим науковим доробком у систематизації гідронімів України та дало потужний імпульс подальшим дослідженням у галузі топоніміки.

Дуже часто до топоніміки звертаються для краєзнавчих дослідженнях Щоб з'ясувати географічні умови місцевості, зміни які відбулися або ж дізнатися про об'єкти яких вже не існує. Адже ландшафт зазнає змін через природні чинники та особливо людську діяльність. Зараз в Україні існує багато географічних назв, підставою для яких були природні об'єкти яких вже не існує. При вивченні етнічного складу, доволі часто звертають увагу на місцеву топонімічну номенклатуру.

Запис та оновлення топонімів є важливим завданням сучасних науковців. З існуванням цифрових «географічних довідників» (покажчиків географічних назв та атласів) та автоматизованих систем картографування та маршрутизації це, ймовірно, стало ще важливішим. Доволі часто існує кілька топонімів, варіантів написання. Назви є офіційні та місцеві, а також місця, названі кількома мовами. Деякі місця ще не мають назв, але стають важливими в інформаційних системах. Але важливо відмітити що топоніми також мають вирішальне значення для навігації, військової діяльності,

наукових досліджень, економічного розвитку, туризму, поштових послуг, управління, освіти тощо.

Отже, топоніміка, як наука займається дослідженням географічних назв, відображає особливості природного середовища, історичні події та міграції населення. Аналіз назв дозволяє глибше зрозуміти минуле території.

1.2. Використання топонімічного матеріалу у шкільному курсі географії

Топоніміка, як наука, що вивчає географічні назви, охоплює не лише аналіз походження, структури та функціонування, а й аспекти їхнього практичного застосування. У межах освітнього процесу вона відіграє важливу роль у формуванні молодого покоління. Одним із її завдань є забезпечення правильного засвоєння географічних назв учнями. Розкриваючи смислове значення, топоніміка сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу та поглибленню географічної обізнаності учнів. Вивчення номенклатури в школі варто розглядати не лише як складову частину курсу географії, але й як елемент загальної топонімічної освіти.

В умовах сучасного освітнього процесу одним із найбільш доступних та ефективних способів інтеграції топонімічних знань у шкільну програму є створення топонімічних словників та карт, адаптованих до потреб учнів. Багато хто засвідчує стійке зростання інтересу до використання топонімічної інформації як методу й інструменту навчання географії. Зростає увага до регіональних рівнів застосування таких знань. Проте варто зазначити, що на сучасному етапі форми і методи роботи з топонімічним матеріалом у шкільній географії залишаються недостатньо розробленими та систематизованими. Педагогічні практики, пов'язані з використанням топонімічних знань у навчально-виховному процесі, представлені частково.

Вивчати географію учні починають з 6 класу, перед цим учнями вивчається курс «Я досліджую світ» у початковій школі та «Пізнаєм природу» у 5 класі. З 6 класу починають вводити початкові елементи

топоніміки, продовжуючи знайомити з наукою при вивченні курсів «Загальна географія» та «Географія материків та океанів» учні ознайомляться з географічними назвами під час вивчення головних тем.

Під час вивчення курсу «Географія материків та океанів» топонімічна інформація достатньо різноманітна, містить найменування материків і океанів, держав та їх адміністративні одиниць, населених пунктів, гірських систем і окремих вершин, річок та озер, степів і пустель тощо. Спільною рисою цих топонімів є впізнаваність і значущість, що зумовлена унікальністю відповідних географічних об'єктів у контексті їхнього просторового розташування, розмірів, природно-кліматичних особливостей, а також соціально-економічного чи політичного значення [3].

Інша справа вже курс "Україна у світі: природа, населення", який впливає на розуміння себе як громадянина, де у вчителя і учнів є можливості розширювати свої знання з топоніміки. Цей курс містить багато географічної інформації, є можливості самостійно проводити дослідження, і особливо в напрямку місцевих топонімів. В цьому напрямку добре підходять невеликі індивідуальні завдання або ж групові. Наступні курси які вивчаються звучать так: «Україна і світове господарство», «Географія: регіони та країни» та «Географічний простір Землі». Дані курси дають широку можливість для включення на уроках топонімічної інформації. Як вивчення місцевих, регіональних, державних назв так і можливість вивчення географічної номенклатури світу. Використання у навчальній діяльності топонімічного матеріалу дозволяє проводити різні краєзнавчі дослідження (вплив географічних умов, природного середовища, історії, специфіки матеріальної, духовної культури населення, господарства на утворення та збагачення географічної термінології, з'ясування природних змін в ландшафтах, впливу антропогенної діяльності тощо).

Топоніміка є важливим елементом навчання, адже через цю науку ми вивчаємо своє минуле. З огляду на походження топонім поділяється на ті, що формувалися в природно-історичному аспекті і ті які створені не

підкріплюючись знову ж таки природними чи історичними фактами [8]. Навчаючи дітей топонімії ми формуємо в них уявлення про рідний край, його минуле, рух населення, які племена проживали на певних територіях, а також їхнє минуле, звичаї, побут і т.д.

Відомо, що топоніміка є наукою на стику трьох наук: географії, історії та лінгвістики. Тому важливо, щоб побудова навчання базувалася на комплексній стратегії, це і розбір географічного походження, хронологічне датування та лінгвістичний аналіз. Таким чином, топоніми передбачають багатoproфільний та міждисциплінарний підхід, що насправді є важливою перевагою для навчання, яку потрібно повною мірою використовувати. Ось як, лише за допомогою «міжпредметної» роботи, цілісного, інтерактивного спілкування, географія стає промоутером взаємозв'язку між предметами, спрямовуючи учня в інтелектуальному розвитку та дослідницькій роботі.

В цій справі дуже важливе завдання вчителя правильно подавати навчальну інформацію, відповідно до вікових особливостей учнів щоб інформацію засвоювалась поглиблено. В цьому напрямку нам допоможуть картографічні матеріали, а саме знайомство з картою, яке в учнів починається ще змалечку. Наприклад під час роботи з картами ми можемо запропонувати завдання з топоніміки. Дослідити географічні назви місцевості або України, як усіх топонімів або ж обрати якийсь один напрямок категорій (ойконіми, гідроніми, хороніми, ороніми і т.д.). Реалізувати це можна за допомогою наступних видів робіт на уроках:

- укладання каталогів і алфавітних покажчиків різних типів топонімів як загальнодержавного, так і регіонального рівнів;
- аналіз окремих топонімів із визначення етимології та особливостей їх походження;
- формування топонімічних словників географічних назв регіонального рівня (орієнтовані на конкретні адміністративно-територіальних одиницях районування, так і на окремі природно-географічні райони

(геоморфологічних районах, річкових басейнах, одиницях фізико-географічного районування тощо);

- класифікація географічних назв, які включені до навчальних програм, за типами, походженням та смисловим значенням;

- картографування топонімічної інформації України (карти за кількістю топонімів, видами і особливостями походження, щільністю топонімів);

- аналіз фрагментів (вибіркових текстів) наукових, літературних (художніх) і періодичних джерел щодо топонімів України;

- дискусії, презентації та доповіді пов'язаних із топонімічної інформацією [3].

Вивчення топоніміки не повинно обмежуватись тільки навчальним процесом, для цього особливо сильно підійдуть краєзнавчі гуртки, факультативи. Дослідження топонімів, на основі дослідницьких методів, можна ефективно впроваджувати в рамках інтегрованих уроків у класах з поглибленим вивченням географії, в курсах за вибором профільного навчання.

Топоніміка в шкільній географії не може існувати без карти. Адже всі географічні явища є прив'язаними до певної території, яка має свою власну назву. Важливо знати походження назв географічних об'єктів своєї країни, області, району і в цих дослідженнях добре підійде карта. Варто відмітити, що найбільший інтерес діти проявляють до мікротопонімів, адже з цими назвами стикаються в щоденному житті [16]. Завдячуючи власним назвам географічні карти стають дуже важливим джерелом відомостей про розвиток суспільства, побут народу, природно-географічне середовище, міграції та розвиток тієї чи іншої народності або нації.

У організації топонімічних досліджень важливо, щоб учні оволоділи класифікацією топонімів, змістом та методами краєзнавчо-топонімічних досліджень. Особливостями роботи в напрямку картографічних досліджень географічної номенклатури, оволодіння процесом топонімічного картографування, як правильно працювати з топонімічними джерелами

інформації, розвиток самостійності при виконанні дослідницької роботи, активної та творчої особистості.

Особливого в методиці проведення і виконання топонімічних досліджень - це новизна форми роботи, що мотивує дітей, розвиток їхніх інтелектуальних здібностей, дослідницько-пізнавальна та наукова спрямованість учнів, диференціація складності завдань, індивідуальний творчий спосіб виконання та представлення результатів роботи, що позитивно впливає на зацікавленість дітьми такою наукою як географії.

Щодо застосування топономічних матеріалі на уроках, було проведено опитування серед вчителі географії. Всього опитано було 50 вчителів, щодо використання ними у своїй діяльності топонімічних матеріалів. 58% всіх опитувальних зазначили, що використовують топоніми постійно у своїй діяльності (див. рис. 1.1.).

Як часто Ви використовуєте топоніми на уроках географії?
50 відповідей

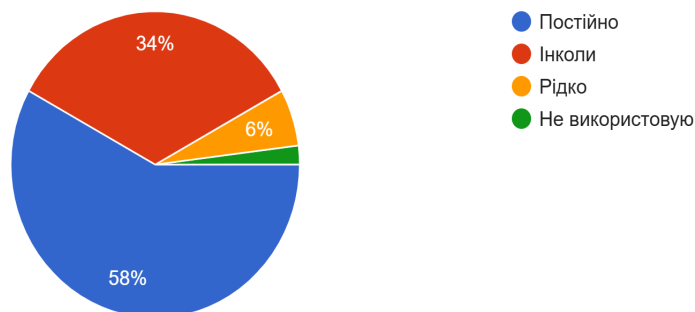

Рис.1.1. Результати опитування вчителів географії (автором на основі опитування)

Ті ж хто не використовує зазначили що або на це просто не вистачає часу на уроці, або немає можливості підготувати потрібний матеріал. Що ж до труднощів які виникають, багато хто зазначив відсутність матеріалу, про правильність написання, наголосу. А також велику кількість недостовірної інформації. Це було зазначено раніше мною, адже справді мало сучасних праць про походження назв, а також існування великої кількості легенд тільки

ускладнює процес підготовки та дослідження. Та як було зазначено одним із учасником опитування що в шкільній географії немає такого окремого розділу як топоніміка, і перед вчителями не ставиться вимога щодо трактування географічних назв, зазвичай вистачає короткого опису походження власних назв в самих підручниках. Було задано питання про ті методичні ресурси та матеріали які можуть допомогти при вивченні топонімів. Ось варіанти які траплялися найчастіше:

- краєзнавчий матеріал (сюди можна віднести і книги)
- тематичні посібники
- доступ до бібліотек (оцифровані книжки, каталоги, брошури)
- Інтернет ресурси (сайти з інформацією, онлайн довідники, інтерактивні вправи)

Було достатньо відповідей щодо електронних ресурсів, це як і просто сайти з інформацією, так і оцифровані книги, презентації та вправи. Порівнюючи з відповідями на минулі питання, я дійшла висновку що це пов'язано саме з швидким доступом до потрібної інформації. Тому що, все що нам потрібно це просто задати питання і отримати на нього відповідь.

Які форми роботи з топонімами Ви використовуєте?

50 відповідей

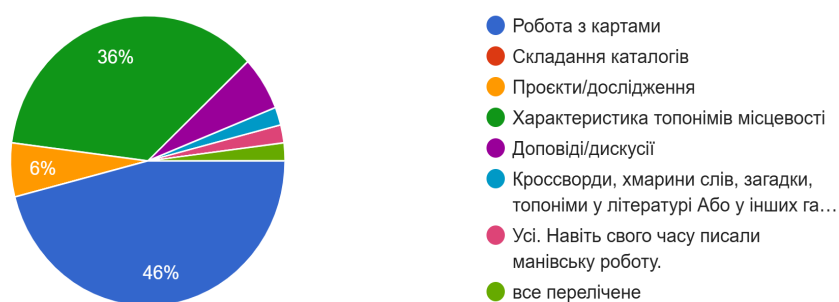

Рис 1.2. Результати опитування вчителів географії (автором на основі опитування)

При самій роботі з географічними назвами вчителі обирають частіше за все карти, або ж характеристику топонімів місцевості. Були і інші види

діяльності які використовують рідше, дискусії та дослідження, різноманітні доповіді, а також хмари слів, кросворди, каталоги (див. рис. 1.2.).

Не були і рідкісні відповіді про не зацікавленості та відсутності у учнів будь якого інтересу до навчання, не тільки в межах теми топоніміки. В цьому і є складність для вчителя, тому що він повинен не тільки добре володіти інформацією. Але і вміти подати її цікаво, щоб у учнів з'явилась цікавість до даної теми. Використання топонімів, а особливо регіональних (Буковина, Шипинська земля) сприяє відчуттю належності до свого рідного краю, поваги.

Отже, для ширшого застосування основ топоніміки в освітньому процесі необхідно збільшити методичний матеріал у підручниках, збагатити інформацією з топоніміки та упорядкувати курси підготовки вчителів особливих спеціальностей. Такий підхід стане важливим кроком у покращенні ефективності географічної освіти.

1.3 Методика топонімічних досліджень

Топонімічні дослідження потребують комплексного підходу. Для повноцінного вивчення географічних назв можна використати дані методики. Якщо спиратись на методику Беценка Т. П., то дослідження можна проводити наступним чином:

- ознайомлення з прийомами та методами досліджень;
- збір топонімічного матеріалу(для цього добре підійдуть карти);
- обробка матеріалу;
- класифікація топонімічного матеріалу за категоріями;
- створення карт з географічними назвами;
- оформлення словника-показчика за різними категоріями;
- аналіз інших науково-довідкових джерел для інформації про джерела;
- оформлення списків джерел, які будуть використані під час дослідження;

- загальний аналіз топонімічного матеріалу, встановлення походження географічних назв та підведення підсумків дослідження;
- впорядкування словників із топонімами, доповнюючи зміст за зібраним матеріалом;
- підготовка карт топонімів регіону для відображення географічних назв у регіоні [3].

Найбільшого розвитку топонімічні дослідження отримали саме з середини XX століття. У процесі становлення топонімів як наукової дисципліни, сформувався комплекс наукових методів, призначених для збору, обробки та аналізу інформації. Зважаючи на динаміку розвитку географо-топонімічних досліджень та відносно незначного існування топоніміки як окремого напрямку наукового пізнання, всі використовувані методи можна згрупувати за хронологічним принципом виникнення у три основні великі групи:

- *традиційні* – серед них історичний, лінгвістичний, польовий, описовий метод;
- *нові* – географічний і картографічний, порівняно-історичний та кількісний;
- *найновіші* – охоплює сучасні підходи, пов'язані з математичним та статистичним аналізом, моделювання, теорії інформації, засоби ГІС-технологій [1].

Серед зазначених методів особливу роль у виявленні та систематизації інформації для досліджень, що міститься в окремих топонімах, відіграють саме географічні методи й картографічні зокрема.

Топонімічні дослідження передбачають поетапний підхід до збору, аналізу та узагальнення інформації про географічні назви певної території. Ось окреслені етапи дослідження:

Перший етап – підготовчий. На цьому етапі визначають мету та основні завдання дослідження, здійснюється ознайомлення з методологічною базою, що включає систему методів, специфіку збирання топонімічного

матеріалу та основні процедури дослідження. Встановлюються критерії добору топонімічної інформації, проводиться попередня класифікація зібраного матеріалу за видами географічних назв, а також визначаються підкатегорії згідно з відповідними ознаками. Особливу увагу слід приділити діалектній лексиці, оскільки знання місцевих діалектів суттєво сприяє інтерпретації значення багатьох топонімів.

Другий етап – основний. Від передбачає аналітичну обробку зібраного топонімічного матеріалу. На цьому етапі здійснюється перевірка достовірності інформації щодо конкретних об'єктів дослідження, створюється електронна або паперова база даних. Основними джерелами інформації слугують географічні карти, картосхеми, плани територій, архівні документи, довідкові матеріали, словники, а також усні свідчення місцевого населення щодо походження географічних назв.

Третій етап – завершальний, він включає оформлення та представлення результатів дослідження. Відбувається систематизація та впорядкування зібраного топонімічного матеріалу, підготовка топонімічної карти досліджуваного регіону, укладання словника топонімів. Підсумки роботи можуть бути оформлені у вигляді презентацій, наукових доповідей, рефератів, картографічних і довідкових матеріалів. Топонімічна інформація, зібрана в ході дослідження, також може бути корисною для розроблення навчальних сценаріїв, тематичних екскурсій, краєзнавчих проєктів тощо [8].

Висновки до розділу 1

Топоніміка – наука, що вивчає географічні назви, їх походження, смислове значення, історичний розвиток, сучасне функціонування, особливості написання та вимови.

Географічні назви є пов'язаними з об'єктами, характеризуючи їх, відображаючи як сучасні, так і минулі природні та соціально-економічні особливості місцевості, коли називали той чи інший об'єкт, тому розкриття їхнього змісту особливо становить важливий інтерес для географії.

Дослідження топонімів дають нам розуміння минулого територій, історії та розвитку, інформацію про етнічні міграції. Що також є надважливим при національному вихованні, вивчення свого рідного краю, сприяє усвідомленні своєї приналежності до місцевості в якій проживає учень.

Класифікують географічні назви за даними категоріями: ойконіми (назви населених міст), гідроніми (назви водних об'єктів), хороніми (районів, у тому числі адміністративних, історичних областей, країн) та ороніми (назви орографічних об'єктів), в свою чергу ще поділяються на підкатегорії.

Використовувати топонімічний матеріал ми починаємо ще з 6 класу під час курсу «Загальна географія», де вводяться початкові елементи. А ось курси «Географія материків та океанів», «Україна у світі: природа, населення», «Україна і світове господарство», «Географія: регіони та країни» та «Географічний простір Землі» дають вже нам більше можливостей для поглибленого вивчення географічних назв, відповідно до тем.

Результати проведеного опитування показали що 58% вчителів використовує топонімічний матеріал на уроках на постійній основі. Інші зазначили що на використання не вистачає часу, або ж знайти справді достовірну інформацію доволі важко. Для застосування основ топоніміки в освітньому процесі необхідно збільшити методичний матеріал у підручниках, збагатити інформацією з топоніміки та упорядкувати курси підготовки вчителів особливих спеціальностей.

РОЗДІЛ 2. ТОПОНІМІКА ЧЕРНІВЕЦЬКОГО РАЙОНУ

2.1 Ойконіми Чернівецького району

Ойконіми – це назви населених міст, містечок та сіл. Вони містять важливу інформацію щодо часу та умов виникнення населених пунктів, а також відображають особливості природного середовища та географічного положення території, на якій були засновані відповідні поселення.

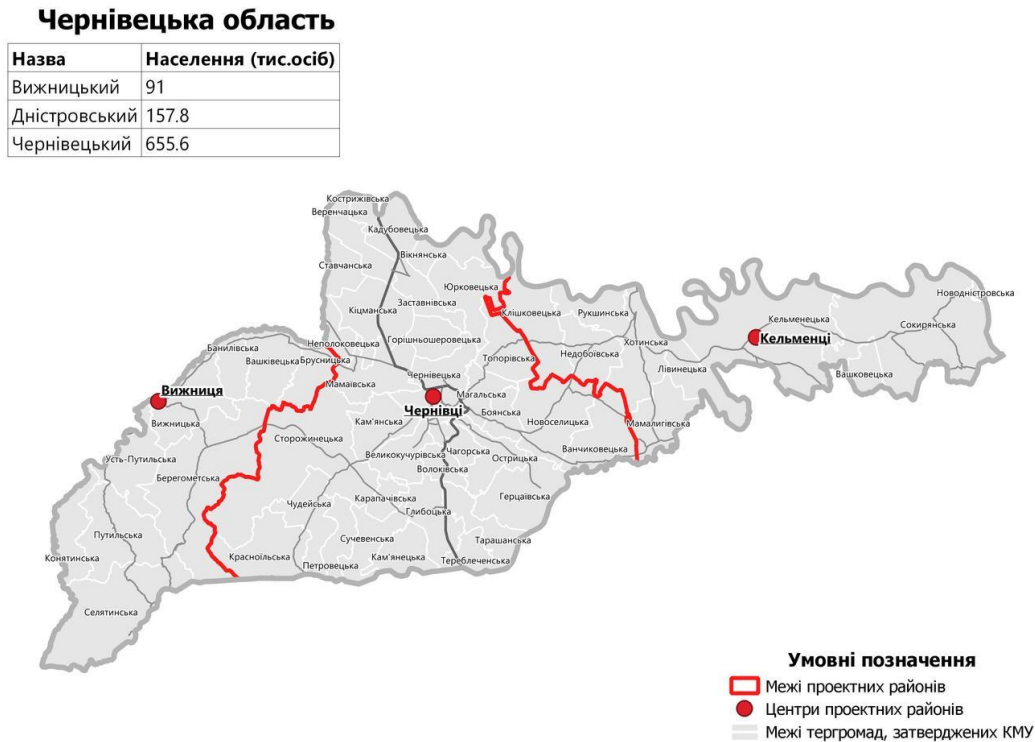

Рис. 2.1. Картохема адміністративного поділу районів Чернівецької області [6].

Назви населених пунктів часто виступають своєрідним відображенням характеру рельєфу, гідрографічної мережі, рослинності та інших умов регіону, що дозволяє реконструювати контекст освоєння певної місцевості.

Чернівецький район складається з 33 територіальних громад, з яких 6 міських, 4 селищні і 23 сільські.

Містечко – трактується як населений пункт у сільській місцевості, село, або населений пункт міського типу, який розташований поблизу міста або поблизу промислового підприємства (фабрики, заводу). Крім того, цим поняттям позначають залишки давнього не укріпленого поселення чи місце, де колись було село [7]. З огляду на існуючі трактування слова «містечко»

можемо зробити висновок, що ці поселення належали до неукріплених поселень на противагу укріпленим городищам (городкам).

Село – значення цього визначення змінювалось як географічно так і історично. Так склалося що ще до монголо-татарських навал так були названі селянські й феодальні поселення, а вже пізніше так назвали хліборобські поселення. Коріння визначення «село» є досить давнім за походженням ще праслов'янським словом, яке мало значення «поле» і збігається за звучанням з іншим словом «се(д)ло» – за значенням «поселення». Звідси і пішло що «селяни» – це люди, які живуть у селі, люди, які обробляють землю, мають справу з полем. І у сучасний час значення цього слова майже не змінилось, ним позначають не міський населений пункт, а де люди зазвичай займаються обробкою землі.

На превеликий жаль, не всі поселення зберегли свою першу назву, вони зазнали змін через панівні влади в різні історичні епохи. Через це інколи важко встановити точне походження. Ще на важкість встановлення назви впливає і час. Чим давніше існує поселення, тим складніше визначити причини виникнення, тому все більше з'являється різних легенд найменування. Що і траплялось в даному дослідженні, інколи приходилось спиратись на легенди, щоб віднести назву до якоїсь категорії. Або ж розбирати декілька легенд щоб хоч якось зрозуміти який з варіантів є найбільш вірогідний. Що сильно ускладнювало процес.

Географічні назви Чернівецького району мають різноманітне походження, і в більшості їх можна поділити за наступними категоріями. За природними особливостями, господарською діяльністю, впливом історичних подій та антропонімічними назвами.

Ойконіми за природними особливостями в межах Чернівецького району можна виділити ще ті назви, які виділяють за рельєфом, сюди входять 8 сіл: Глибока через місце розташування, в глибокій улоговині. Бояни від «roiana», з німецької мови «die Wiese» та «poljana» з слов'янської галявина. Лужани отримали свою назву завдяки слову «луг». Ревне раніше Ревна, Ревнееве,

Ревнево за характером місцевості від слова «рівний». Горбова походить від «горб». Поляна за легендами від «поляни» на яку тікали молоді люди. Горбівці через горбисту місцевість. Колінківці походить від молдавської «satul pe coline» – село на горбах.

Також до природних відносять ті що, розташовані біля водойм або взяли назву водойми, їх налічується 15: Хряцька, від невеликого струмка Хряцушка. Малий Кучурів через річку Кучур, яка бере свій початок у лісах. Коровія – за легендою Стефан Великий назвав річку Коровля, від чого і пішла назва поселення. Чорнівка за однією з версій від струмка – Чорнявський (Чернявський) потік. Назва населеного пункту Глибочок походить від невеликого потічка, що бере початок у лісових масивах поблизу села Ропча. Годилів походить від лівої притоки річки Коровія, відомого місцевим як Гаділев. Етимологія пов'язана зі словами «гад», «гадюка, змія». Грушівка від річки Грушовець. Кам'янка за легендою від найменування невеликого джерела, що отримало назву через велику кількість каменів в руслі. Прут, село одержав назву від річки Прут. Топонім Біла пов'язують з річкою, яка омиває околиці лісу. Буденець – від річки з чистою водою Будей. Баламутівка відповідно від річки – Баламутка. Чорний потік отримало назву від однойменного потічка, який впадає в Дністер. Рингач отримав назву від річки, хоча вважається що річка отримала назву від села, поки науковці не надали перевагу одній з версій. Топонім села Карапчів тюркського походження «кара/чорний» і «пчів/ріка» [12].

Згідно з однією з версій, топонім міста Берегомет походить від німецького слова «berg», що перекладається як «гора». Інша гіпотеза пов'язує назву з терміном «берегомет», який трактується як «берег, омиваний водою».

У розділі топонімів, що поділяють за водоймами можна і виділити назви тих, що походить від заболочених територій, сюди можна віднести 3 села. Заболоття отримало назву у зв'язку з тим, що під час дощів значна частина близьких до поселення територій затоплюється, утворюючи болота. І на позначення цієї території закріпились топоніми: «Забагна» та «Забалоття».

Назва Старих та Нових Бросківців за переказами, пов'язана з численними болотами, що були характерними для цієї місцевості. Саме в цих болотах у великій кількості водилися жаби (молдавською «броаске»).

Важливо виділити назви за антропонічними походженням. Це ті назви, які походять від імені чи прізвища видатних людей або в честь засновників. До них в межах району належать 35 сіл: Герца від румунського прізвища Херця, слова «герца», що означає землю, що годує, та від слова «герц» – «місце, яке творить, будує». Наступне поселення стара назва Проботешть, на нову назву змінено в 1946 році через поширення та території поселення прізвища Дескель (від «даскал» діакон), переклали та надали назву Дяківці. Петрашівка раніше Міхорень, від першого жителя поселення «Mihoreanu». Походження назви села Кіцмань має декілька версій, за першою від імені селянки Кіци Апостолук, за другою від прізвища засновника поселення – Коцмана. Гаврилівці походження топоніма пов'язують з першим жителем. Давидівці походження села пов'язують з першим селянином Давидом. Іванківці за літописами названо на честь Іоана (Івана) якому дана територія була подарована за вірну службу. Строїнці отримало назву в честь боярина Строе якому належало поселення. Давидівка від імені пана якому належало село – Давида. Костинці (перша назва Костешти), сучасний варіант пов'язують з іменем Константин. Панки за легендою названо на честь трьох братів на прізвисько Панко, які в давнину переселилися з Гуцульщини та заснували перше поселення. Михайлівка від імені Михайло. Стерче на честь володаря земель пана Стерчука. Красноільськ (стара назва Красна), після поділу села на дві частини, одна з них отримала назву Красна Ільського на честь поляка Олександра Ільського. Оршівці назва пішла від власника Ореш. Жилівка (або Синжер) давня назва Синджорзія, що походить від імені Сінджорз (латинською «святий Георгій»). З точки зору лінгвістичного походження «singera» – «дерен» або «кізил». Костичани – від особових імен Костич, Костюк, або прізвища Кістка. Тарасівці за двома із трьох версій від імені Тарас, а перша пов'язана з річкою Тересва (вода Тараса). Форосна за

однією з легендою від імен Форос і Форосинія. Ванчиківці за легендою від імені Ванцу. Дорошівці від імені Дорош. Мосорівка – за переказами старожителів від імені євреїв, що поселилися на місцині: Мойша і Ріфка. Самушин від імені Самуся. Валя Кузьмина стара назва Козьмин, походить від землевласника. Василів від імені Василь. Репужинці село отримало назву від свого засновника Вітольда Режупинського. Чуньків ймовірно від прізвища власника, або ж за легендою від імені Чунько. Старий Вовчинець на честь пана з прізвищем Волчинський. Михальча від прізвища поміщика Михайлевського. Мамаївці - ймовірніше що назва походить від імені Мамай, хоч визначити ким саме була людина для поселення важко. Що до села Малятинці існує декілька версій, перша, на честь боярина Маляті (Малеті). За другою від імені дочки власника, від слова мала та від зменшувальної форми Тиня – Антоніна. Купка від імені сербського пана Івана Купчику, якому село було подароване. Грозинці від імені Грозу. Назва Топорівці походить від прізвища феодала Топора. Чагор ймовірніше від прізвища митрополита Чагірці, хоча існують і інші версії. Юрківці походить від імені Юра. Луковиця є близько чотирьох версій походження назви, три походять від імені пана Луки але через різні причини, і остання версія пов'язана з тим, що в давнину тут росла дика цибуля.

У Чернівецькому районі доволі багато назв які потрапили під гніт радянської влади та були змінені. Певна частина мешканців бажає повертати свої колишні назви, от як Байраки, Великосілля, Дяківці, Підвальне тощо.

Є і частина географічних назв які хоч якось пов'язані з людською діяльністю, і до них ми можемо віднести такі 11 поселень: зокрема, Підвальне попередня назва «Бечешть», належало поміщикам, які мали числені підвали для зберігання врожаю. Румунською «бечь» означає підвал, пізніше було змінено владою на Підвальне. Назва міста Сторожинець має давньослов'янське походження і пов'язана зі словом «страж», що в давньоруський період «сторожъ» вживалося на позначення варти, охорони загону. Після заселення місцевості села Ропча люди вирубали ліси, що й

стало основою для формування назви поселення «Рубча». Версія є цілком ймовірно оскільки назва «Рубча» й досі побутує серед жителів. Зруб Комарівський отримав внаслідок того, що через вирубку лісу поселення почали називати зрубамі. Але незадовго до цього через ліси та великої кількості комарів початкова назва звучала – Комарівці. Лиш після 1918 року, село отримало свою сучасну назву. Черепківці назва за легендою походить від слова «черепки» уламки посуду що знаходились на території, які належать періоду Трипільської культури. Звенячин отримало назву від слова дзвін, в поселенні проживав майстер який створював дзвони. Бабин – найімовірніше що топонім має зв'язок із життям та діяльністю певної жінки, чия постать залишила слід. Веренчанка отримала назву через майстриню-ткаля, яка займалась виготовленням барвистих веренів. Стрілецький Кут походить від діалектного слова «стрілець», що вживається у значенні мисливець. Просіка отримало назву від слова «пасіка», місцеві займалися бджільництвом. Бочківці - жителі виготовляли велику кількість бочок, через що і пішла назва.

Є відомості і про 12 населених пунктів які походять від флори: Тернавка від слова «тирновик». Вербівці від значної кількості верб і верболозу, що зростали вздовж берегів річки Вербівки. Суховерхів – через дуби, верхів'я яких залишалися сухими серед зеленого покриву. Шишківці багато гіпотез пов'язують назву з шишками, деякі окремі історики наголошують що назва походить від імені Шизко. Село Рокитне має декілька колишніх назв Рекіцелеле де Жос, Ракітнянка, Ракітоаса. Усі топоніми мають спільне походження- верби (румунською «рекита» це верба). Бобівці через активне вирощування бобу. Борівці жителі вважають що назва села від «бір» – ліс. Дубове та Дубівці від дубового лісу. Череш, Яблунівка та Ясен – достовірної інформації не має, але висока ймовірність що села отримали назву від дерев.

Цікава ситуація з топонімом Молниця. Є декілька версій за першою назва походить від прізвища Молничана, за другою через те що на цій

місцевості колись росло багато ялин та сосен між дубами. Від кореня «moild» «mol» в перекладі з румунської – сосна.

Вважається, що село Тисовець, Великокучурівської громади назву отримало від червоного дерева – тиса, яке колись зростало на цій території у значній кількості. Слово «тис» має подібне звучання в більшості слов'янських мов. Виявляє спорідненість із латинським «таксус» і, можливо, з грецьким «токсикос», що означає отруйний або токсичний. Має тис і інші назви. Його ще називають «зеленицею» за щільну яйцеподібну крону, що надає рослині декоративного вигляду; «королівським деревом» за витончену красу та ніжно- червоний відтінок деревини. На жаль, дерева піддалися вирубки, а на перевагу люди садили дерева які ростуть швидше: сосна, смерека [7]. Тому в Україні майже не збереглося тисових лісів, збереглися тільки декілька масивів і один з них в межах Чернівецького району.

Один з видів топонімів які походять від фауни мають назву – зоотопоніми, таких сіл в районі 3. Вони відіграли меншу роль, але простежується декілька назв. Зруб-Комарівці походження якого описувалось раніше. Комарівці через велику кількість комах. Новий Вовчинець через вовчі лігвища. Южинець через велику кількість зайців. Щодо походження назви Ржавинці існує гіпотеза що вона пов'язана з ярмарком на теренах села, де колись продавались коні.

Топоніми за історичним подіями, в цій категорії можна виділяти поселення, які були названі спираючись на мету побудови наприклад Новоселиця (нове поселення). Цікавим є походження ойконіма села Шипинці, від колишньої Шипинської землі. Яка простягається на теренах області в з XIII до середини XV.

Найімовірнішою версією походження назви містечка Заставна пов'язують з шляхом від Василева до Чернівців, у зручному місці для переправи через річку Совицю, верхи якої було заболочено, стояла «застава», «загорода на дорозі».

Цікаві є випадки, коли серед ойконімів ми можемо виділяти однакові назви поселень які супроводжуються приставками «велика» і «мала». Це є свідченням про те, що раніше це було одне село, яке пізніше розділилося на два окремих населених пункти. Ще може засвідчувати про міграцію населення: Малий Кучурів і Великий Кучурів, Стара Жадова і Нова Жадова, Старі Бросківці і Нові Бросківці, Новий Вовчинець та Старий Вовчинець, Велика Буда і Мала Буда, Верхні Петрівці та Нижні Петрівці, Верхні Синівці і Нижні Синівці, Нова Красношора та Стара Красношора.

Загалом у межах дослідження було проаналізовано близько 93 ойконімів Чернівецького району. Проте є частка тих назв, встановити походження яких не вдалось. Через великий плин часу та недостовірність інформації важко визначити істинне значення. Багато назв пояснюються домислами зі сторони мешканців або ж легендами, що ніяк не полегшує роботу у визначенні. Ми бачимо що абсолютна більшість населених пунктів в районі мають саме антропонімічне походження, в честь засновників або ж визначних жителів. Інша частина в більшості припадає на природне походження назв.

2.2. Хороніми Чернівецького району

Хороніми – це назви територій (районів, у тому числі адміністративних, історичних областей, країн), що поділяються на природні (назви природно-ландшафтних територій) та адміністративні – назви адміністративно-територіальних одиниць .

Чернівці – адміністративний центр історико-етнографічного регіону Буковина. Розташований на високому правому березі річки Прут. Етимологія топоніма пов'язується зі старослов'янським коренем черн – «чорний», що в перекладі може означати «чорне місто» або «чорноград». Одне з поширених тлумачень пов'язує цю назву з давніми оборонними чорними укріпленнями із землі й дуба, якими, за припущеннями, було оточене поселення. Згідно з деякими гіпотезами, Чернівці були передмістям нині зниклого міста Цецино.

У цьому передмісті, ймовірно селився чорний люд (нижчі за соціальним станом) – ремісники, чорнороби, що могло теж відобразитись на найменування. Є й інша, найбільш обґрунтована версія, що топонім Чернівці походить від антропоніма Чорний, і назва формується за допомогою суфікса -івці, який вказує на належність або походження, мешканців поселення Чорного – чо(е)рнівці.

Можемо звернути увагу, на менш популярну гіпотезу, за якою назва походить від Чернівці — вихідці з м. Черна (Черн -ов -а), згадуваного в літописі як одне з міст, що існувало на березі Дністровського лимана. Жителі Черна покинули насиджене місце і спорудили оселі на високому березі Прута. За прізвиськом Чернівці і поселення назвали Чернівцями. Назва утворилася від чернь, двоелементний суфікс -ці[14].

Шипинська земля — це унікальний історико-географічний регіон, розташований між верхньою течією річки Сірет та середньою течією річки Дністер, що охоплює західну частину сучасної Чернівецької області. Назва регіону походить від поселення Шипинці (нині це село в Чернівецькій області). На території землі було відомо щонайменше три укріплених центри, які виконували функції адміністративних осередків: Цецин, Хотин і Хмелів.

Буковина — історико-етнографічна територія, що охоплює більшу частину сучасної Чернівецької області в межах України. Хоронім Буковина виник шляхом семантичного дериватування, що розуміє під собою процес зміни значення слова, який відбувається в процесі мовленнєвого спілкування. Через процес онімізації загальної назви Буковина, яка вживалася у значенні «буковий ліс». Цей тип сформувався за допомогою словотвірного суфікса – ин(а). Що має локалізуюче значення і походить від прикметника буковий, тобто стосується бука. Первісно назва Буковина функціонував як географічне означення різних територій, вкритих буковими лісами. Слово бук, на думку деяких науковців, є давнім запозиченням із германських мов, імовірним попередником якого в слов'янській мові могло бути «граб», що з часом набула нових відтінків у результаті мовного розвитку [7].

Не варто забувати і про такий важливий хоронім як — Україна. Велика кількість вчених виділяють різні гіпотези щодо етимології хороніма. Деякі пов'язують його з коренес, спільним для назви Країна — сербської автономної області на території Хорватії, польської Крайни [9]. Існує також і версія, яка пов'язує походження назви з дієсловом «украяти» (відрізати, відмежовувати). Та однак переважна більшість науковців дотримуються погляду, що назва Україна походить від прийменникової конструкції «у края», що у давньому вжитку означало околицю державної території. Цю інтерпретацію поділяв і видатний український історик Михайло Грушевський, який також у своїх працях трактував назву Україна саме як окраїну, тобто прикордонну місцевість.

2.3. Гідроніми Чернівецького району

Гідроніми — це назви водних об'єктів, річок, озер, водосховищ, каналів та боліт. У Чернівецькому районі протікають три найбільші річки: Прут, Дністер та Серет. Спочатку розберемо їхнє походження, і зосередимося на аналізі назв річок приток, щодо яких вдалося виявити принаймні часткові відомості, що мають певний ступінь достовірності. У подальшому викладі буде подано значення, спираючись на доступні географічні та історичні джерела. Варто зауважити, що для деяких назв достеменне походження залишається дискусійним.

Походження назви річки Дністер важко пояснити, адже остаточно не з'ясовано походження. Різні народи та племена, просуваючись у межах басейна річки, по-різному сприймали її назву, що призводило до трансформації топоніма. Уперше ця річка згадується античним вченим Геродотом у V ст. до н.е. з назвою Тіріс, як прикордонна водна артерія Скіфії. Страбон та Птолемей використовують найменування, яке за етимологію деяких науковців походить з іранської мови й має означає «швидкий». У період тюрксько впливу назва зазнала змін «Turla» ймовірно, під впливом тюркського слова що означало пасовище. Що дуже довго використовувалось

місцевими населеннями аж до XIX ст. Найбільш імовірною є гіпотеза, згідно з якою «Danastris» є двочленною назвою, утвореною з слів dan (ріка, вода) та стрий (від швидкий). Ця версія походження є найбільш прийнятою дослідниками [7].

В Чернівецькому районі до приток річки Дністер відносяться: Онут, Рамнець, Чорний Потік (Юрківці). Чорний Потік – через колір річки.

Прут — це ліва притока Дунаю. Походження назви цієї річки є остаточно не з'ясоване. Уперше гідронім згадується Геродотом у V ст. до н.е., де фігурує як річка Пората, що в перекладі з ірано-скіфської «хвиляста вода» або «хвиляста річка». У подальшому походження назви Прут має декілька інтерпретацій. Версія Брюкнера, може походити від сарматського «rogav» – широкий або ж «poratu» – брід. Інші ж пов'язують з грецькою «rogas» «переправа, перевіз». Сучасна форма гідроніма вперше фіксується в письмових джерелах X ст. у творах візантійського імператора Багрянородного у формі «Broutos». Пізніше назва зазнала трансформації та переосмислення у старослов'янському мовному контексті. За найпоширенішою версією, зміна сталась за праслов'янським «praut(prut)», з ірано-скіфського «швидкий», «стрибаючий». Отже, назва Прут виникла внаслідок етимологізації або мовного переосмислення гідроніма[14].

Протоки Прута — це Брусниця, Глиниця, Совиця, Валявка, Шубранець, Задубрівка (Кучур), Мошків, Г(Х)уків, Рокитне, Дерелуй, Невільниця, Коровія, Молниця, Герца, Баранка, Рингач, Динівці, Черлена, Щербинці, Жижія.

Брусниця — права притока Пруту. Етимологія назви пов'язується зі словом брус «точильний камінь», а точніше з формою брусний.

Совиця — згідно з поширеною гіпотезою, гідронім має давнє (можливо фракійське) походження та узгоджується фонетично з балканським Сава. У подальшому назва була переосмислена в українській мові як похідна від совати, що може вказувати на динаміку зміщення русла річки внаслідок ерозії берегів.

Задубрівка — є лівою притокою Шурбанець. У джерелах XVIII ст. фігурує під назвами Язовецул, Йозавцул, що ймовірно, є румунізованим словами яз (гребля). Топонім пов'язують також з розташування поселення «за дубровою».

Дерелуй (є ще варіант Дереглуй, Дерехлуй, Дерлуй) походження і досі є дискусійним. З однією з версій, назва має тюрське походження та виводить зі слова «дерево». Інша версія пов'язує формант «луй» із формою в романських мовах, зокрема в молдавській.

Невільниця — права притока річки Дерелуй, походження остаточно не відоме. Існує таке припущення, що назва може походити від слів «неволя» або «невольний», контекст залишається неясним. У письмових молдавських джерелах також зафіксовано інший варіант назви — Навалниця, який очевидно, походить від молдавського «навалник», запозиченого зі слов'янського навала («бурхливий»), і скоріше за все функціонує як відповідник, синонім.

Баранка — згідно словників назва утворена від основи «баран» із додаванням суфікса – ка.

Рингач — деякі науковці пропонують пов'язувати гідронім зі словом «ринва» (водостічний жолоб, труба).

Черлена — назва пов'язана з процесом онімізації прикметника черлен черлений у значенні «червоний». Вмотивований характерним червонуватим відтінком води, який зумовлений розчиненням гірських порід.

Щербинці — вважається що сформувався від однойменного населеного пункту, через який і протікає річка.

Жижія — ймовірно, походить від кореня жид – що позначає рідку або текучу субстанцію.

Серет — ліва притока Дунаю (у місцевих говірках також відома як Великий Потік або Велика річка). Згідно з дослідженнями Ю.О. Карпенка, перша згадка про річку датується II ст. н.е. у працях Птолемея, де фігурує під назвою Йерарос. Той же візантійський імператор Костянтин Багрянородний

подає як Серетос у X ст. Деякі науковці пов'язують походження з фракійської *serita*, від індоєвропейського кореня «*ser*» - литися, текти. Сучасна форма гідроніма є результатом скіфського переосмислення фракійської назви, після чого увійшла в давньоруську та українську мову. У джерелах XV були також засвідчені варіанти Сирет і Сірет [12].

До проток Серету відносяться — Михидра, Білка, Дубовець, Глибочок, Малий Серет, Гільча, Дмитриця, Пантен, Серетель, Єзерул, Чудей (Чудин), Котовець, Молниця, Селіштя, Фальків, Білка-маре, Білка-мир.

Серетель — пов'язаний із гідронімом Серет, за допомогою зменшувального суфікса -ель.

2.4. Ороніми Чернівецької області

До оронімів, ми відносимо всі географічні назви орографічних об'єктів, це пагорби та гірські хребти, гори і ущелини, долини та западини.

Цецино — це найвища точка Чернівецької височини та Буковинського Передкарпаття на території Чернівецької області. Висота становить 541 м над рівнем моря. Згідно історичними джерелами у XIV існувало місто Цецин (перша згадка 1395 рік). Первинним вважається що назва утворена від антропоніма «Цеца» із суфіксом -ин, характерним для слов'янської топонімії. Що підтверджується через поширення у регіоні прізвищ Цеценко. Унаслідок чого назва первісного поселення було перенесена на географічні об'єкти, на гору та річку, згодом також на територію природоохороного комплексу.

Гора Берда — є найвищою точкою рівнинної частини України. Розташоване в межах Хотинської височини, у Прутсько-Дністровському межиріччі на території Чернівецької області. Її абсолютна висота становить 515 метрів над рівнем моря, що робить її найвищою вершиною регіону. Топонім «Берда» виник унаслідок використання терміна *бердо/берда*, що вживався на позначення природних утворень «обрив», «горб» або «скеля». У діалектному вжитку також зафіксоване було слово *бердя*, що означає «велике каміння». Закінчення -а(и), що з'являються в подібних топонімах, пов'язані з

граматичними узгодженням топоніма з назвою відповідного об'єкта (гора, скеля, річка, каміння).

Хотинська височина — це хвилясте горбисте пасмо, яке простягається на південь від Подільської височини, між річками Прут і Дністер. Скоріше за все її назва пов'язана з давнім містом Хотин. А походження топоніма вже самого міста за думками науковців походить від антропоніма Хотінь або Хотень, пов'язують із прізвищем Хотен.

Чернівецька височина — це пасмове-горбисте підвищення в центральній частині межиріччя Пруту та Сірету на території Чернівецької області. Вона є складовою Передкарпатської височинної області. Свою назву отримала від міста Чернівці.

Висновки до розділу 2

Топоніми Чернівецького району мають різноманітне походження, відображаючи природні особливості, історичні події території. Було проаналізовано 93 ойконіма, їх можна поділити за наступними категоріями. За природними особливостями налічується 26 назв (Глибока, Поляна, Малий Кучурів, Баламутівка, Карапчів, Заболоття та інші). Географічні назви за природними особливостями поділялись за рельєфом, знаходження біля водойм, заболочені території. Внаслідок господарської діяльності назву отримало 11 поселень (Підвальне, Сторожинець, Ропча, Бочківці і т.д.). Під впливом історичних подій можна виділити Новоселицю, Шипинці.

Ще можна виділити назви які походять від флори та фауни, загально в межах райони дослідили 4 поселення, назва яких походить від тварин (Зруб-Комарівці, Новий Вовчинець, Южинець та Ржавинці. І 12 сіл що походять від рослин (Тернавка, Суховерхів, Шишківці, Дубове, Рокитне).

Хороніми – це назви територій, районів і в межах цього підпункту виділили Чернівці, Буковину та Шипинську землю та згадали хоронім Україна.

До гідронімів віднесли такі найбільші річки що протікають районом – Дністер, Прут та Сірет. І останнє ороніми, досліджували походження Гори Цецино та Берда, а також Хотинську та Чергівецьку височину.

РОЗДІЛ 3. ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОНІМІКИ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Топоніміка у позакласній та краєзнавчій роботі з учнями (на прикладі екскурсії Великокучурівською громадою)

Проведене топонімічне дослідження географічної номенклатури Чернівецького району може слугувати підґрунтям для здійснення комплексних міждисциплінарних досліджень у галузях географії, історії, культури регіону. Отримані результати також мають значний потенціал для впровадження в освітню практику зокрема, у діяльності вчителів географії під час навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, а також при організації краєзнавчих досліджень.

Матеріали можуть бути використані для підготовки засобів до уроків географії. Зокрема, інформацію про ойконіми та хороніми доцільно використовувати у вивченні тем, пов'язаних із природними умовами на населенням Чернівецького району, що дозволить учням ознайомлюватись із назвами поселень регіону, їхнім походженням та водними об'єктами. Дані про гідроніми та ороніми можуть використовуватись у вивченні тем рельєфу, вод й природних комплексів району.

Ми переконалися, що топоніми є невід'ємною складовою картини світу кожного народу, що містить у собі велику кількість інформації про історичне минуле, природні особливості, етнічні процеси. Одним із основних переваг використання топонімів є їхній потенціал у збереженні та передачі історичної пам'яті. Адже назви географічних об'єктів – міст, річок часто виникали у певний історичний період. Аналізуючи топоніми, учні мають змогу простежити різноманітні процеси, тому що назви стають живим свідченням минулого.

Важливим аспектом є виховна функція топонімів у контексті національної ідентичності. Оволодіння знаннями про походження назв рідного краю дозволяє учням усвідомити приналежність до великої спільноти. Крім того, використання топонімів у навчальному процесі

активізує пізнавальну діяльність учнів. Через роботу з конкретними прикладами назв місцевих географічних об'єктів значно підвищує інтерес до предмета, а засвоєння знань відбувається на глибшому рівні. Топоніми, особливо пов'язані з рідним краєм, викликають емоційне включення, що позитивно впливає на ефективність навчання. Це важливо як у шкільній освіті, так і в позашкільній освіті, зокрема в рамках краєзнавчих гуртків, тематичних екскурсій, туристичних походів. Важливим є і той факт, що топоніми часто зберігають сліди давніх назв, які вже вийшли з ужитку або змінилися внаслідок історичних подій. Робота з такими назвами стимулює критичне мислення, вміння аналізувати та порівнювати інформацію, сприяє формуванню наукового світогляду.

На основі зібраних матеріалів можливе укладання тестових завдань, вікторин, кросвордів та інших навчально-інтерактивних інструментів, що сприятимуть зацікавленості топонімічного матеріалу серед учнівської молоді та поглибленню вивчення Чернівецького району.

У процесі вивчення топоніміки доцільним є застосування інтерактивних методів, які сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів та формуванню стійкого інтересу до предмету. Серед таких методів особливе місце займають екскурсії. Можуть підійти як реальні, так і віртуальні. Уроки-екскурсії мають значний потенціал у контексті опанування топонімічної тематики. Підготовка до екскурсії передбачає спільне планування проведення, визначення маршруту (з урахуванням можливості пішого пересування, що підсилює краєзнавчу складову). Збір інформаційних матеріалів, які можуть бути отримані як з літературних джерел, так і шляхом усного опитування місцевих жителів.

Топонімічні екскурсії становлять важливий компонент краєзнавчої, освітньої та науково-дослідної діяльності, спрямованої на поглиблення вивчення назв географічних об'єктів, їхнього походження та зв'язку з історико-культурними контекстом території. Їхнє застосування в навчальному процесі є доцільним не лише з точки зору формування стійких знань з

топоніміки, а й як ефективного засобу інтеграції навчального матеріалу з реальним простором, у якому живе і навчається учень. Передусім, такі екскурсії сприяють формуванню просторової уяви та розвитку картографічного мислення.

Відіграють значну роль у національно-патріотичному вихованні, адже вони стимулюють зацікавлення історією рідного краю, формують інтерес до дослідження походження назв. Саме через вивчення топонімів формується відчуття належності до певної спільноти. Топонімічні екскурсії дають змогу реалізовувати дослідницький підхід у навчанні, формувати навички критичного мислення, аналізу джерел та узагальнення даних.

Екскурсія Великокучурівською громадою

Пропоную Вам, розробку краєзнавчої екскурсії Великокучурівською громадою з метою вивчення топонімів, яку можна провести з учнями в рамках інтегрованого уроку з географії та історії. Такий захід сприяє практичному засвоєнню знань про місцеві географічні назви, їх походження, історичну зумовленість.

Мета екскурсії:

- ознайомлення учнів з походженням і значенням географічних назв, зокрема ойконімів та гідронімів, на території Великокучурівської громади;
- формування в учнів зацікавленості до історико– культурної спадщини рідного краю;
- розвиток дослідницьких навичок у сфері топоніміки та поглиблення міжпредметних знань (географія, історія та лінгвістика);
- сприяння вихованню національної самосвідомості, любові до Батьківщини, поваги до її історичного минулого.

Характеристика маршруту екскурсії:

Тривалість: приблизно 5 годин.

Форма проведення: автобусно– пішохідна.

Цільова аудиторія: учні 9– 11 класів закладів загальної середньої освіти.

Орієнтовна кількість учасників: 15– 25 осіб.

Основні зупинки маршруту:

- село Годилів, походження ойконіма, історичні згадки про хутір, локальні перекази;
- село Великий Кучурів, етимологія ойконіма, історичні аспекти розвитку населеного пункту;
- річка Дерелуй, походження гідроніма, гідрографічні особливості та в яких кутах громади протікає річка;
- село Тисовець, аналіз ойконіма, його зв'язок із деревом тиса;
- село Снячів, вивчення ойконіма, джерела про заснування села;
- урочище Тисів яр, походження назви, аналіз природних умов, що зумовили появу назви.

Проведення такої екскурсії дозволяє формувати в учнів комплексні уявлення про мовно– географічну картину краю, сприяє засвоєнню знань на практиці. Після завершення маршруту було б корисно провести рефлексійне заняття з обговорення побаченого, підготовка звітів, створення проєктів.

3.2. Використання топонімічного матеріалу на уроках географії

Однією з ефективних форм активізації навчальної діяльності учні у процесі вивчення топонімічного матеріалу є проведення ігор та вікторин. Застосування подібних методів у навчальному процесі відповідає сучасним тенденціям освіти, орієнтованої на формування предметної компетентності, розвиток критичного мислення, зацікавленості до дослідницької діяльності.

Проведення вікторин на тематику місцевих топонімів є цінним з кількох причин. По-перше, ігрова форма організації навчання створює позитивну атмосферу, що підвищує мотивацію учнів до вивчення навчального матеріалу. По-друге, вікторини зазвичай передбачають участь у командній роботі, що сприяє розвитку комунікативних навичок, взаємодії.

Підготовка до участі передбачає самостійне вивчення різноманітних картографічних джерел, словників, переказів.

Таким чином, ігри-вікторини на топонімічну тематику є дієвим інструментом не лише для закріплення навчального матеріалу, а й для розвитку інтелектуального потенціалу, пізнавальної активності. Їх впровадження доцільне як у межах основного навчального процесу так і в позаурочний час.

На уроках географії залучення топонімічного матеріалу сприяє розвитку в учнів навичок роботи з картографічними джерелами, умінню аналізувати інформацію, робити висновки, формувати критичне мислення. Топоніми також можуть бути ключем до формування регіонального компоненту географічної освіти, оскільки дозволяють поєднувати загальногеографічні знання з конкретними прикладами рідного краю, що посилює мотивацію до вивчення предмета.

Пропоную такі приклади застосування топоніміки на уроці географії як гра-вікторина «Топоніми рідного краю», інтерактивне створення карт із топонімами та гра «Розшифруй топонім».

Гра-вікторина на тему: «Топоніми рідного краю»

Мета заходу:

- закріпити знання учнів про походження географічних назв;
- розвивати навички аналізу, співпраці, критичного мислення;
- формувати дослідницький інтерес до топонімів місцевості.

Учасники: учні 8 - 11 класів

Раунд 1

Перед початком гравці презентують себе, обираючи назву, що пов'язана з топонімікою, кожна команда визначає капітана. Для проведення першого раунду використовується інтерактивна онлайн-платформу «Колесо Фортуни». У якій випадковим чином випадають топоніми. Завдання команд – дати коротку письмову відповідь на запитання щодо походження обраної географічної назви. Наприклад: «Чому річка має назву «Чорний Потік»?»,

«Яке походження назви села Тисовець?» і т.д. Команди працюють одночасно, відповіді передаються журі на перевірку.

Раунд 2

У цьому раунді участь беруть по одному представнику (капітан), які сідають в коло. Вчитель ставить питання гравцям по черзі. У руках першого учасника знаходиться «коробка знань» – символічний елемент гри, який переходить до наступного учасника лише за умови правильної відповіді. А якщо відповідь не вірна коробка не переходить до рук іншого гравця, доти поки попередній не скаже правильну відповідь. Наприклад: «Що таке гідронім?», «Як називають назви населених пунктів?». Кожна правильна відповідь приносить команді один бал. Раунд завершується, коли закінчиться час на таймері (час можна корегувати).

Раунд 3

Цей раунд передбачає колективну роботу команд у змагальному режимі. Кожна команда отримає завдання розписати походження назви об'єктів громади. Оцінюється не лише правильність, але й швидкість виконання завдання. Перемогу здобуде та команда, яка впоралась першою та надала найточніші пояснення. Вигляд запитань: «Поясніть походження назв всіх сіл нашої громади?», «Що означає назва урочища «Тисів яр»?»

Після завершення всіх раундів, журі підраховує всі бали та оголошує команду-переможця. Можна вигадати заохочувальні призи або сертифікати та вручити всім учасникам.

Застосування вікторини як форми освітньої діяльності сприяє глибшому залученню учні до вивчення топонімічного матеріалу. Поєднання навчального матеріалу з елементами змагання активізує увагу, розвиває зацікавлення до дослідження рідного краю.

Інтерактивне створення карт із топонімами

Створення власних карт є хорошою практичною діяльністю учнів. Такий підхід не лише сприяє кращому засвоєнню географічного матеріалу, а

й активізує мислення, навички краєзнавчого пошуку, розвитку творчого потенціалу.

Мета роботи:

- осмислення походження географічних назв рідного краю;
- систематизувати здобуту інформацію у візуальній формі;
- оволодіти основними навичками роботи з картографічним матеріалом;
- розвивати дослідницькі навички.

В роботі можна виділити декілька етапів.

Підготовчий: вчитель формує цілі та завдання діяльності. Учні знайомляться з основними поняттями, проводяться обговорення роботи.

Другий етап – збір топонімічного матеріалу здійснений учнями. З краєзнавчих довідників, карт, опитування місцевих мешканців, словники та енциклопедії.

Третій та останній етап – картографічне оформлення. Створення власної карти, на якій будуть нанесені зібрані топоніми. Ми розглядаємо інтерактивні методи, але не забуваймо і про традиційне створення карт – власноруч. Коли учні наносять топоніми на контурну карту.

Так для інтерактивного картографування ми використовуємо платформи, де учні створюють карту, додаючи топоніми з описом, фотографіями, і можливо посиланнями (якщо є можливість). Можна виділити такі найзручніші сервіси:

- Google My Maps – дозволяє створювати шари, додавати точки з назвами, зображення та посилання.
- ThingLink – створення інтерактивних карт з описами.
- Canva та Genilly – для оформлення дизайнерських карт або дошок як презентацій.

Такі карти можна використовувати як додатковий навчальний матеріал на уроках географії. Таким чином, створення власних топонімічних карт учнями не лише збагачує зміст навчального процесу, але й відкриває нові

можливості для дослідження. Поєднання елементів географії та технологічних інструментів дозволяє реалізувати інтегрований підхід до вивчення топоніміки. Можна використовувати як у межах навчального так і позакласній роботі.

Гра «Розшифруй топонім» для учнів 6 – 7 класів

Одним із ефективних інструментів формування пізнавального інтересу, для учнів середньої школи є використання ігрових форм навчання. У межах дипломної роботи пропоную гру «Розшифруй топонім».

Мета гри:

- закріплення знання учнів про поняття топоніми, ойконіми та гідроніми;
- сформувати навички аналізу походження назв;
- розвиток логічного мислення у дослідженнях.

Необхідне обладнання: це набір карток з топонімами (які вивчались), карти підказки, дошка для фіксації відповідей. Скоріше за все всі матеріали потрібно зробити самостійно.

Етапи гри. Спочатку вчителем пояснюються правила гри, учні діляться на команди. Далі капітани по черзі або ж одночасно отримують топонімічну картку, на якій вказано назву населеного пункту, річки чи урочища. Разом і з нею надаються підказки, що можуть стосуватися: географічного положення, легенд чи лексичних значень.

Наприклад команді потрапляє до рук картка Тисовець. Можливі підказки: «Назва пов'язана з рослиною». Так як це гра для закріплення знань для учнів навіть мінімальної підказки повинно вистачити для правильної відповіді. Після виконання всіх завдань вчитель разом з дітьми підбиває підсумки, аналізує відповіді якщо потрібно звертає свою увагу на елементи які не були розгадані.

Застосування подібних дидактичних ігор – сприяє кращому засвоєнню матеріалу. Така форма роботи є ефективною не тільки на уроках, але і у позакласній діяльності, під час проведення тематичних тижнів.

Серед різноманітних методів активізації пізнавальної діяльності у процесі вивчення топоніміки можна виділити кросворди. Як ефективний інструмент навчання, вони поєднують у собі елементи гри, логіки, повторення навчального матеріалу. У процесі розв'язування кросвордів школярі навчаються розпізнавати і тлумачити географічні назви.

В межах дослідження був розроблений кросворд для учнів 7 класу в розрізі курсу «Географія материків і океанів». Учні продовжують опановувати географічну науку, зосереджуючи увагу на вивченні природних особливостей материків. Вони ознайомлюються з різноманітністю рельєфу, особливостями кліматичних умов, а також із причинами формування великих пустель і густих лісових масивів. Значне місце у курсі займає вивчення океанів, підводних вулканів, представників морської фауни [5]. Саме тому вивчення топонімів є доцільним на цьому етапі. Учні вже мають сформовані навички роботи з географічними джерелами. Що стає підґрунтям для більш глибокого ознайомлення з топонімікою як важливою складовою географічної науки. Топоніми не лише позначають на карті, а й несуть в собі географічну, історичну, культурну та мовну інформацію.

Конспект уроку

Тема: Узагальнення та повторення вивченого матеріалу

Мета:

Навчальна: Закріпити знання учнів про географічні назви Північної Америки.

Розвивальна: Розвивати уважність, логічне мислення. Вміння працювати з картою та текстовою інформацією. Аналізувати та робити висновки.

Виховна: Сприяти вихованню пізнавального інтересу до географії як науки.

Обладнання: карти, зображення, мультимедійна дошка, проектор.

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Хід уроку

I. Організаційний момент

Привітання з класом, перевірка присутності.

«Підсумовуючи наші знання з теми Північної Америки, пропоную розв'язати кросворд на тему: Топоніми Північної Америки. Протягом уроку ми зможемо активно попрацювати, пригадати та закріпити матеріал та отримати оцінки за свою діяльність.»

II. Актуалізація опорних знань

Бліц-опитування:

- Що таке топоніми?
- Яке походження назви річки Міссісіпі?
- Назвіть приклад французького топоніма на території материка?

Робота з тематичною картою: демонстрація об'єктів, топонімів, які вивчали раніше.

III. Закріплення набутих знань у процесі роботи з теми.

«Для початку кожному з вас, роздаються листочки з надрукованим кросвордом. Я буду зачитувати питання, ваше завдання за поданими підказками які будуть висвітлюватися на дошці впізнати географічні назви, що належать до цього регіону. Для успішного виконання, вам знадобляться знання фізичної та політичної карти, а також пам'ять на назви, які ми вивчали протягом теми».

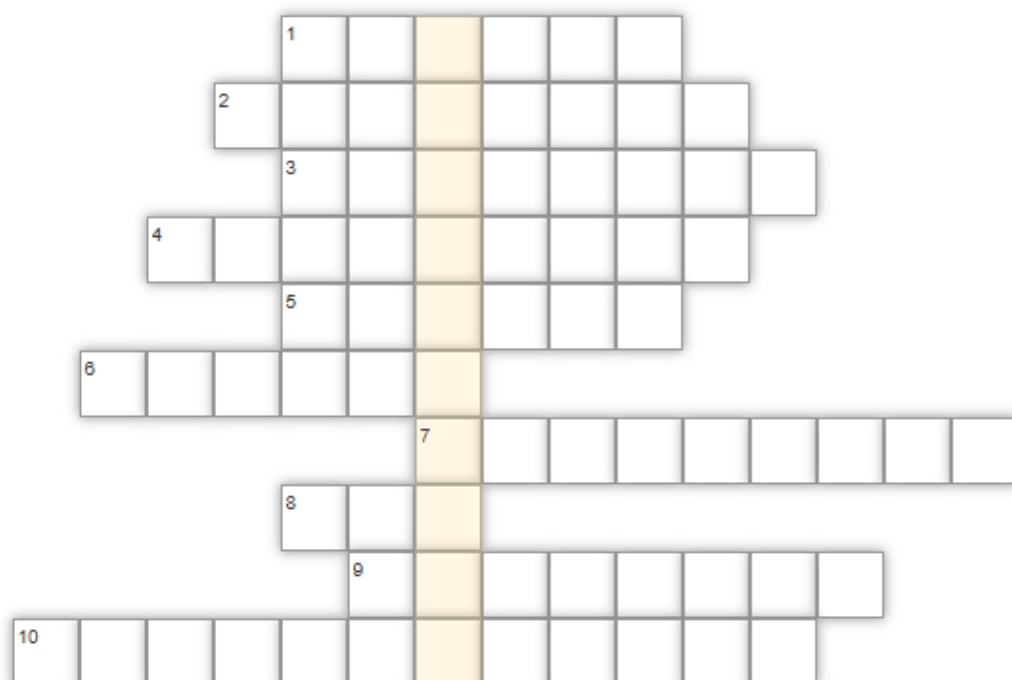

Рис. 3.1. Кросворд на тему: «Топоніми Північної Америки» (складений автором за допомогою програми «LearningApp»)

1. Назва якої столиці походить від алгонкінського слово «adawe» що означає «торгувати»? (Оттава)

Рис 3.2. Столиця Канади, Оттава [25].

2. Річка переклад якої звучить як «Червона річка», отримала назву через танення снігу, і розмиття у воді червонуватих порід? (Колорадо)

Рис 3.3. Річка Колорадо [20].

3. Назва якої гірської системи походить від назви індіанського племені «апалачів»? (Аппалачі)

Рис 3.4. Гори Аппалачі [18].

4. Яка протока Північної Америки названа на честь британського дослідника?(Гудзонова протока)

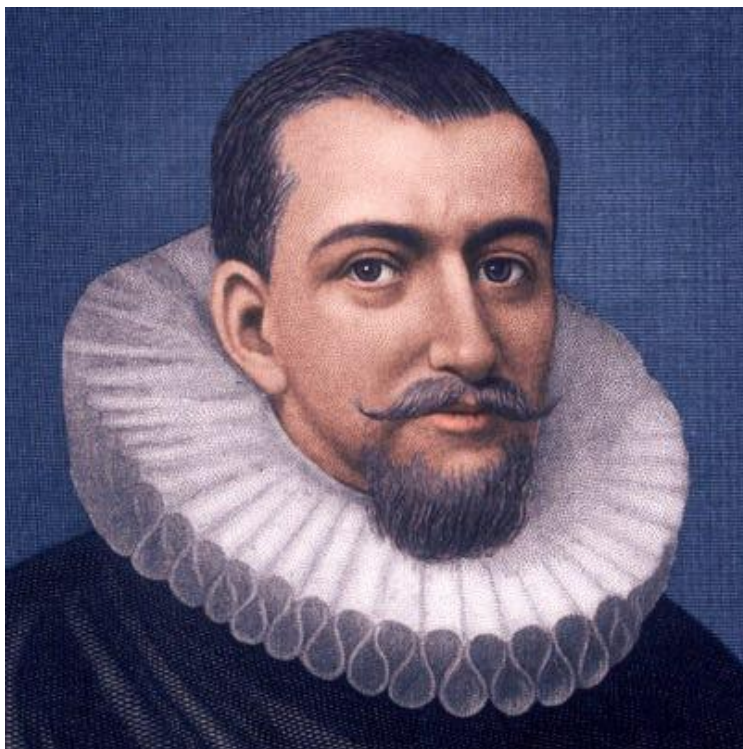

Рис 3.5. Портрет Генрі Гудзона [22].

5. Пустеля, що походить від іспанського слова «Сеньйора», яке було першою назвою регіону, яке дали іспанські дослідники.(Сонора)

Рис 3.6. Пустеля Сонора [26].

6. Назва цієї гори походить від корінного населення, індіанців – атапаски, що означає «Великий»? (Деналі)

Рис 3.7. Гора Деналі (Мак-Кінлі) [24].

7. Штат названий на честь племені «Алібама», що говорили на мускогських мовах, переклад «очисники заростей» або «збирачі трав»? (Алабама)

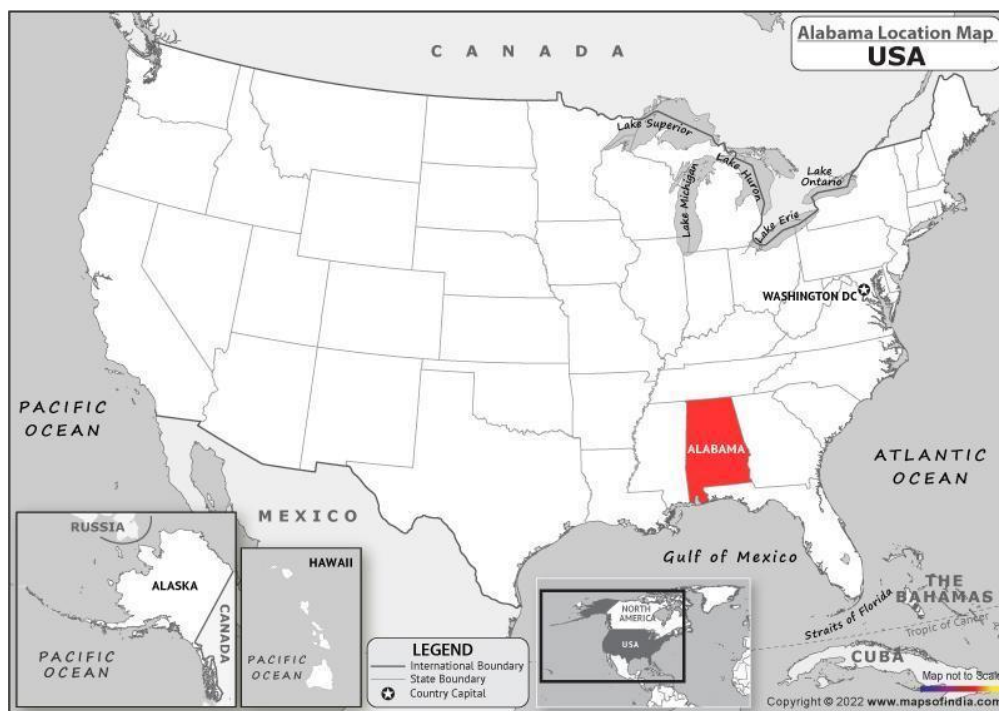

Рис 3. 8. Штат Алабама [17].

8. Яке озеро отримало свою назву на честь ірокезьких племен? (Ері)

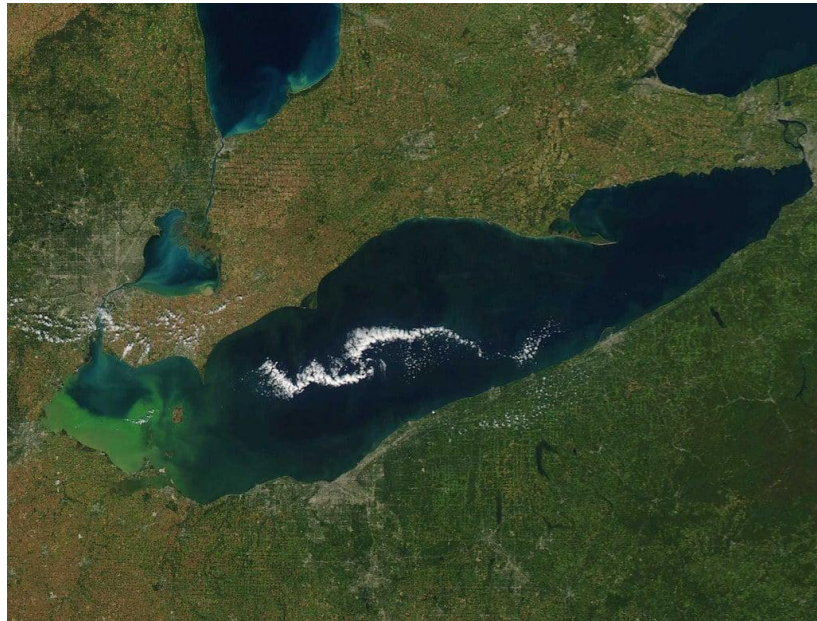

Рис 3. 9. Озеро Ері [23].

9. Топонім якого гірського хребта означає «кам'янисті»? (Скелясті гори)

Рис 3. 10. Скелясті гори [19].

10. Яка затока отримала свою назву від слова «Мекситлі» що означає верховний Бог ацтеків.(Мексиканська затока)

Рис 3. 11. Мексиканська затока [21].

IV. Закріплення навчального матеріалу

Для закріплення матеріалу діти отримують контурні карти, із завданням позначити мінімум 5 топонімів що трапились їм у кросворді.

V Підсумок уроку

Звірення відповідей, коротке обговорення значень географічних знань (географічне, етнографічне, історичне).

Обговорення: «Чи були якісь нові назви, чи всі знайомі?», «Які труднощі виникали під час виконання завдання?»

Отже, дане дослідження має значний потенціал використання топонімічного матеріалу як важливого компонента в освітньому, краєзнавчому на дослідницьких процесах. Запропоновані форми роботи топонімічні екскурсії, ігри-вікторини, створення карт – сприяють підвищенню пізнавальної активності учнів, розвитку дослідницьких навичок, уміння працювати з інформацією.

Висновок до розділу 3

Топоніми є невід’ємною складовою кожного народу, що містить у собі велику кількість інформації про історичне минуле, природні особливості,

етнічні процеси. Одним із основних переваг використання топонімів є їхній потенціал у збереженні та передачі історичної пам'яті.

Використання топонімів у навчальному процесі активізує пізнавальну діяльність учнів. Через роботу з конкретними прикладами назв місцевих географічних об'єктів значно підвищує інтерес до предмета, а засвоєння знань відбувається на глибшому рівні.

Топоніми, особливо пов'язані з рідним краєм, викликають емоційне включення, що позитивно впливає на ефективність навчання. Це важливо як у шкільній освіті, так і в позашкільній діяльності, зокрема в рамках краєзнавчих гуртків, тематичних екскурсій, туристичних походів.

На основі зібраних матеріалів можливе укладання тестових завдань, вікторин, кросвордів та інших навчально–інтерактивних інструментів, що сприятимуть зацікавленості топонімічного матеріалу серед учнівської молоді та поглибленню вивчення Чернівецького району.

Було розроблено екскурсію Великокучурівською громадою, де розглядаються населені пункти громади та річка Дерелуй, а саме походження, історичні факти. Що сприятливо впливає на формування в дітей любові до рідного краю.

Наступним пунктом йде гра-вікторина на тему: «Топоніми рідного краю». Метою гри є закріпити знання, розвивати навички аналізу, критичного мислення та формування дослідницького інтересу. Ще представлена гра «Розшифруй топонім» для учнів 6 – 7 класів. Адже ігрова форма є одним із ефективних інструментів формування пізнавального інтересу для учнів.

Ще одним із видом робіт є інтерактивне створення карт із топонімами, що є хорошою практичною діяльністю. Звичайно варто не забувати про традиційні методи, але можна урізноманітнити завдання, і використовувати різноманітні інтернет платформи.

І останнім видом діяльності згаданим в роботі є кросворд. Який активізує пізнавальну діяльність у процесі вивчення топоніміки. Як ефективний інструмент навчання, вони поєднують у собі елементи гри,

логіки, повторення навчального матеріалу. У процесі розв'язування кросвордів школярі навчаються розпізнавати і тлумачити географічні назви. Був створений кросворд на тему: «Топоніми Північної Америки» для учнів 7 класу.

ВИСНОВОК

Топоніміка – це наукова дисципліна, що займається вивченнями географічних назв, зокрема їх походження, смислове значення, історичний розвиток, сучасне функціонування, особливості написання та вимову. Вона перебуває у тісному міждисциплінарному зв'язку з такими галузями знань, як географія, історія та лінгвістика.

Географічні назви пов'язані з географічними об'єктами, їх зазвичай точно описують, вони передають риси місцевості – як існуючі, так і ті, що бралися до уваги під час надання назви, тому з'ясування їх значення є важливим для географічної науки.

Було розроблено опитування вчителів географії щодо використання ними у своїй діяльності топонімічних матеріалів. 58% всіх опитувальних зазначили що використовують топоніми постійно у своїй діяльності. Ті ж хто не використовує зазначили що або на це просто не вистачає часу на уроці, або немає можливості підготувати потрібний матеріал.

При самій роботі з географічними назвами вибирають частіше за все карти, або ж характеристика топонімів місцевості. Були і інші види діяльності які використовують рідше, дискусії та дослідження, різноманітні доповіді, а також хмари слів, кросворди, каталоги. Хочеться наголосити що в шкільній географії немає такого окремого розділу як топоніміка, перед вчителями не ставиться вимога щодо трактування географічних назв.

У межах дослідження здійснено аналіз топонімів Чернівецького району. Ойконіми – назви населених пунктів, гідроніми – назви водних об'єктів, хороніми – назви територій(районів, історичних областей, країн) та ороніми – назви орографічних об'єктів. Що дозволило виявити основні закономірності їхнього походження, розвитку та функціонування. Вивчення топонімічного матеріалу дало змогу систематизувати географічні назви за походженням.

Практичним аспектом роботи стало розроблення уроків, які орієнтовані на залучення учнів до вивчення топонімів рідного краю і не тільки. Запропоновані уроки мають на меті не лише поглибити знання учнів про

географічні назви, а й сприяти формуванню в них краєзнавчої компетентності. От як розробка екскурсії Великокучурівською громадою та гри-вікторини про топоніми рідного краю. Також дослідження містить інформацію про використання різноманітних платформ в розрізі навчання топонімів.

Отже, проведене топонімічне дослідження географічної номенклатури Чернівецького району може слугувати підґрунтям для здійснення комплексних міждисциплінарних досліджень у галузях географії, історії, культури регіону. Отримані результати також мають значний потенціал для впровадження в освітню практику зокрема, у діяльності вчителів географії під час навчального процесу в закладах загальної середньої освіти, а також при організації краєзнавчих досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьєв О. Є. Географічне дослідження топонімічної системи України: автореф. дис. канд. геогр. наук : спец. 11.01.11. Київ, 2006. 210 с.
2. Афанасьєв О.Є. Методологічні аспекти застосування основ топоніміки у курсі «Фізична географія України». Шкільна географічна освіта: проблеми і перспективи. Зб. наук. праць. К. : ДНВП «Картографія», 2006. Вип.1. С. 88–94.
3. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: навч. посіб. Суми. СДПУ ім. Макаренка, 2019. 154 с. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/232213936.pdf> (дата звернення: 20.03.2025)
4. Білоруська ономастика. Топонімія: навчальний посібник . О. М. Мезенко [та ін.]; за заг. ред. А. М. Мезенко. Мінськ: Елайда, 2012. 260 с.
5. Бойко В. М. Географія : підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти / В. М. Бойко, С. В. Міхелі. — Київ ; Ірпінь : ТОВ «Видавництво «Перун», 2024. 288 с.
6. Децентралізація. Нові райони та склад. URL: <https://decentralization.ua/news/12639> (дата звернення: 15.03.2025).
7. Етимологічний словник України:словник-довідник /уклад. В.В.Лучик, 2014.URL:<https://archive.org/details/etymol2014/page/n423/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 25.02.2025)
8. Костолович. М. І. Топонімічні дослідження в сучасній географічній освіті. Природнича освіта та наука. 2023. Вип. 2 с.12-17. URL:https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:cAwqvYlh_9UJ:scholar.google.com/+%D0%B2%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F+%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%96%D0%B2+%D1%83+%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9+%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97&hl=uk&as_sdt=0,5

9. Лабінська Г. М. Топоніміка : навч. посібник. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. 274 с.

10. Лучик В. В. Топоніміка. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Toponimika> (дата звернення: 26.04.2025)

11. Про географічні назви: Закон України від 03.07.2012. №5029-VI: станом на 27.07.2023р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2604-15#Text> (дата звернення: 30.04.2025)

12. Словник гідронімів України / уклад.: І. М. Железняк, А. П. Корепанова, Л. Т. Масенко, А. П. Непокупний, В. В. Німчук, Є. С. Отін, О. С. Стрижак, К. К. Цілуйко. Київ : Наукова думка. 1979. 784 с.

13. Таранова Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки. Наукові записки Тернопільського НПУ імені В. Гнатюка. 2006. № 2 (Серія «Географія»).

14. Топонімічний словник України: словник-довідник / уклад. М. Т. Янко. Київ : 3 словник-довідник / уклад. нання, 1988. 432 с. URL: <https://archive.org/details/topon1998/mode/2up?view=theater> (дата звернення: 28.03.2025)

15. Харагірло В.Є. Національне виховання здобувачів освіти на сучасному етапі : Навчально— методичний посібник.— Біла Церква: БІНПО, 2020. 93с.

16. Ходан Г., Верешко І. Використання топонімів у курсах шкільної географії. //Науковий вісник Чернівецького університету. Випуск 744-745. Географія

URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:OJWqEX9u5AIJ:scholar.google.com/+%D1%82%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D0%BD%D1%96%D0%BC%D1%96%D0%BA%D0%B0+%D0%B2+%D1%88%D0%BA%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D1%96%D0%B9+%D0%B3%D0%B5%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%97&hl=uk&as_sdt=0,5 5 10 (дата звернення: 14.03.2025)

17. Alabama locatoin map. Maps or India.
URL:<https://www.mapsofindia.com/world-map/usa/alabama/location-map.html>
(дата звернення: 12.05.2025)
18. Appalachian Mountains. Encyclopedia Britannica.
URL:<https://kids.britannica.com/students/article/Appalachian-Mountains/272915>
(дата звернення: 13.05.2025)
19. Canadian Rocky Mountain Parks. Unesco.
URL:<https://whc.unesco.org/en/list/304/gallery/> (дата звернення: 12.05.2025)
20. Colorado. AVA. URL:
<https://www.coloradorafting.net/blog/5-facts-about-the-colorado-river/> (дата звернення: 15.05.2025)
21. Gulf of Mexico. Britannica.URL:
<https://www.britannica.com/place/Gulf-of-Mexico-Gulf-of-America> (дата звернення: 13.05.2025)
22. Henry Hudson. Biography. URL:
<https://www.biography.com/history-culture/henry-hudson> (дата звернення: 15.05.2025)
23. Lake Erie ignited America's environmental movement, but still suffers from a new wave of pollution. Waterkeeper. URL:
<https://waterkeeper.org/news/lake-erie-ignited-americas-environmental-movement-but-still-suffers-from-a-new-wave-of-pollution/> (дата звернення: 11.05.2025)
24. Mount Denali. Alaska shore excursions.
URL:<https://alaskashoreexcursions.com/interest/denali/mt-denali> (дата звернення: 14.05.2025)
25. Ottawa. Britannica.URL: <https://www.britannica.com/place/Ottawa>
(дата звернення: 14.05.2025)
26. Sonoran Desert. One Eart.
URL:<https://www.oneearth.org/ecoregions/sonoran-desert/> (дата звернення: 13.05.2025)